

AFSCHOTVRIJE ZONES....

Enige overwegingen hierbij in relatie tot beheer en zichtbaarheid van het edelhert

Door Bas Worm

De laatste tijd wordt het nodige gesproken en geschreven over afschotvrije (of jachtvrije) zones op de Veluwe: gebieden waar geen afschot van de daar aanwezige edelherten en/of damherten en/of wilde zwijnen plaatsvindt. Overwegingen hierbij zijn het meer ruimte willen geven aan natuurlijke processen (interacties vegetatie en hogere dichtheden herbivoren; Artillerie Schietkamp 't Harde) en/of vergroten van de zichtbaarheid (SBB Midden-Veluwe) en daarmee de beleefbaarheid van de grote wilde hoefdieren. Dat laatste ook een punt vanuit de wildagenda van NM.

Soms kan uitoefening van wetenschap ook de reden zijn (buitenland: Rum). In Het Edelhert (jaargang 50, herfst 2015) is ook al over de afschotvrije zones bericht. Aanleiding was de uitbreiding van de AVZ op het Deelerwoud (NM) richting NP Veluwezoom.

Is het een nieuw fenomeen?

Op zich zijn afschotvrije zones (AVZ's) niet zo nieuw of modern als nu soms lijkt. Op de Veluwe bestaan AVZ's al langer, en die liggen altijd ingebed in een omgeving waarin wel aan populatiebeheer gedaan wordt ('afkomen van een overloop aan dieren in de omgeving'). Met het nieuwe Faunabeheerplan (FBP) 'Grofwild FBE Gelderland 2014-2019' is er wat betreft de rol van de AVZ's wel een wezenlijke verandering opgetreden. Tot dan was er geen rem op de groei binnen een AVZ, maar nu is een maximale gewenste stand voor het gehele leefgebied afgesproken, dus inclusief de AVZ. Zonder compleet te willen zijn volgen hierna een aantal voorbeelden.

De Rheder- en Worthrheder Heide op NPV is al sinds enkele decennia (!) een groot gebied (ca 300 ha) waar niet gejaagd wordt (let wel: met jagen wordt in dit kader steeds populatiebeheer bedoeld). Dit gebied is een van de belangrijkste bronstgebieden op de ZO-Veluwe en de nodige edelherten komen daar in de bronsttijd naar toe getrokken. Soms van heinde en verre afkomstig, zoals Dick van den Hoorn met zijn foto's van het Staats- of Imboschhert aantoonde. Op de Rhederheide aangekomen vertonen vrijwel alle dieren dagactief gedrag en de meesten blijven daar permanent aanwezig. Ondanks dat het grotendeels open gebied is (vergraste heide met wat plukken vliegdennen) geeft de omvang van het gebied in combinatie met het natuurlijke reliëf de dieren de nodige beschutting en gelegenheid zich bij onraad te 'verbergen'. Door het gebied lopen geen (openbare) wandel- of fietspaden. Het is dus 340 ha aaneengesloten rustig gebied.

De Rhederheide is een omvangrijke AVZ. Op de Imbosch hebben daarnaast ook lange tijd twee kleinere AVZ's bestaan: de Velperstrepel (dekking + heistrook) en de Braak. Later is ook de gehele Terletse Heide daar aan toegevoegd. Inmiddels zijn sinds 2014 al deze 'losse' AVZ's opgegaan in een 'nieuwe', grote AVZ van 1150 ha. Daarmee is op het Nationaal Park

Veluwezoom (5100 ha) circa 23% nu aangewezen als AVZ (dus zonder Deelerwoud!).

Op de Noord Veluwe zijn op grond van het Faunabeheerplan geen (grotere) AVZ's toegestaan. Uitzondering hierop is de AVZ op het Artillerie Schietkamp (ASK) bij 't Harde (350 ha) groot. Wel zijn er een aantal zogenoemde Jachtluwe Zones. Zowel Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten als Geldersch Landschap hebben dergelijke gebieden, waar beperkt of in terughoudende mate afschot wordt gepleegd. Jachtluwe gebieden zijn ondermeer de kern van het Leuvenumse bos van Natuurmonumenten en de kern van het Speulderbos (ca. 1.000 ha) en Vierhouterbos (350 ha). Geldersch Landschap heeft een aantal kleinere jachtluwe gebieden, waaronder op de Dellen bij Epe (ca 80 ha), Petrea bij Heerde (60 ha) en het Verbrande Bos bij Staverden (ca. 60 ha). De bekendste en best werkende is het laatste gebied, waar de edelherten ook dagactief zijn en dankbaar gebruik maken van de aanwezige dekking, open stukken en beschikbare waterpartijen. Vanaf de omringende openbare wegen zijn de dieren goed zichtbaar voor het publiek als ze uittreden op de omliggende heide en graslanden.

Voorbeelden uit het buitenland

Ook in het buitenland zijn voorbeelden van AVZ's voorhanden. Wellicht is de meest beroemde wel the 'North Block' op het Schotse eiland Rum. De 'North Block' is een van de vijf deelgebieden die op het eiland onderscheiden worden. In alle deelgebieden werd op het edelhert gejaagd, totdat Clutton Brock c.s. begonnen met hun onderzoek en het noordelijke deelgebied jachtvrij werd. De op Rum opgedane kennis heeft tot de 'must have' geleid voor elke edelhertenliefhebber die net iets meer wil weten: 'Red Deer: behavior and ecology of two sexes' (Clutton Brock et al., 1982). Een AVZ kan dus ook vanuit wetenschappelijk oogpunt zeer gewenst zijn.

In Duitsland – in het zuidoosten van Mecklenburg-Vorpommern – hebben we vervolgens het gebied 'Wildtierland Gut Klepelshagen' van de Deutsche Wildtier Stiftung (zie ook: <http://www.deutschewildtierstiftung.de/de/wildtierland/>). Daar heeft men de zaken qua beheer omgedraaid: de edelherten worden in het als een hoefijzer omringende bosgebied bejaagd en het inliggende open gebied van 350 ha is jachtvrij (20% van het gebied). Het effect is fantastisch: dagactieve edelherten, zeer beleefbaar. Willen ze toch het bos in om vezels tot zich te nemen (schillen), dan lopen ze het risico geschoten te worden..... Het gebied is zeer populair bij fotografen en andere liefhebbers van edelherten, in het bijzonder natuurlijk tijdens de bronsttijd.

Ook in Duitsland, maar dan dichterbij, ten noorden van het Ruhrgebied is het leefgebied van de Üfter Mark (1500 ha), dat samen met het Dämmerwald (1400 ha) één leefgebied vormt. In de Üfter Mark is een AVZ van 250 ha (18% van het areaal) rondom het ecoduct gesitueerd, maar daarbuiten zijn ook dagactieve edelherten te zien. Er loopt zelfs een speciale herten-observatie-wandelroute door het gebied. Een voorbeeld van een gebied waar zelfs buiten de AVZ dagactieve edelherten zijn, ondanks een stevige jachtdruk. Hierdoor wordt duidelijk dat de manier waarop afschot gepleegd wordt van grote invloed is op de wildzichtbaarheid! De AVZ's op de Ufter Mark zijn niet alleen een jachtvrij-gebied, maar in principe vindt er in dat gebied helemaal geen beheer plaats, lopen er geen

paden of routes doorheen (dus ook geen recreatie in de AVZ) en komt de beheerder er zelf ook niet, tenzij.... De AVZ is daarmee niet primair bedoeld voor wildzichtbaarheid maar heeft meer de functie van expliciet rustgebied op momenten dat elders in het terrein sprake is van (te) veel storing. Volgens de beheerder is de zichtbaarheid het gevolg van een juiste combinatie van zonering van de recreatie en volgens gedisciplineerde regels uitvoeren van het afschot (op de trek van foerageerplaatsen naar de daginstanden, bij voorkeur kleine roedels en dan deze in zijn geheel wegnemen, niet schieten in grote roedels, goede terreinkennis is hierbij een vereiste). De ervaring in Duitsland is dat AVZ's zeker geen substantieel deel van het terrein moeten uitmaken omdat anders het aantalsbeheer in het gedrag komt; er moet een voldoende grote bufferzone zijn om de gewenste reductie in te kunnen realiseren en de aanwezige AVZ echt langjarig ontzien kan worden.

Wat is het effect van een AVZ?

Als beoogde effecten van het instellen van een AVZ worden meestal genoemd:

- Toename populatie (groei).
- Verhoogde zichtbaarheid.
- Versterken ecologische interactie herbivoren en hun omgeving (vegetatie).

Allereerst voor wat betreft het effect op de populatie edelherten. Bekend is inmiddels dat in AVZ's de dichtheid aan edelherten toeneemt. Daarnaast is een waargenomen effect/verschijnsel dat bij toenemende dichtheden (hetgeen dus het geval is in een AVZ van enige omvang) de stand vervrouwelijkt. Reden hiervoor is dat het kaalwild plaatstrouw is. De mannelijke dieren trekken weg (meestal naar rustiger randgebieden). Dit is ondermeer aantoonbaar op de AVZ Deelerwoud NM (zie bijvoorbeeld de Nieuwsbrief VVW nr 40 - 2014) waar de geslachtsverhouding van ca 1:1 verschoven is naar 1:4. Dit kan overigens een autonome ontwikkeling zijn voor populaties waar voedsellimitatie een rol gaat spelen. Die vervrouwelijking zien we namelijk ook in een heel ander soort gebied: de Oostvaardersplassen.

Dan over de zichtbaarheid. Meer dieren betekent in de regel dat de dieren ook zichtbaarder worden: de kans dat je een dier ziet neemt toe. Edoch, de AVZ Deelerwoud heeft ook geleerd dat de zichtbaarheid niet 1 op 1 meeloopt met de dichtheid aan dieren. Veel dieren wil dus niet altijd zeggen dat je ze ook in dezelfde mate (meer) gaat zien. Dat heeft ook alles te maken met de mate van inijkbaarheid/beleefbaarheid/toegankelijkheid van de AVZ door mensen. Veel herten in een dicht bos dat niet toegankelijk is, levert geen meerwaarde voor de zichtbaarheid. Leg je een wildakker aan de rand van dat bos waarbij de afstand mens – dier voldoende is en het gevoerde beheer ook negatieve ervaringen van de dieren met mensen voorkomt, dan wordt het al weer een ander verhaal. Sterker, we weten inmiddels ook dat via uitgekiend beheer – en ook al wordt er aantalsreductie gepleegd – dieren zichtbaar te krijgen zijn. Goede voorbeelden hiervan zijn het Deense kroondomein Jaegersborg nabij Kopenhagen, de reeds genoemde Üfter Mark in Duitsland en veel dicht bij: de Hoge Veluwe (Wildbaanweg, Zwarte Veld), Kroondomein (ondermeer Asselse Heide) en de omgeving van Staverden. Kortom: een AVZ kan leiden tot verhoogde wildzichtbaarheid. Echter, inrichting en beheer van de AVZ en de directe omgeving moeten dat ook faciliteren, anders werkt het niet. Andersom geldt ook: is alleen

wildzichtbaarheid het doel, dan is een AVZ geen 'must', maar kan dit ook bereikt worden door een uiterst gedisciplineerde wijze van aantalsbeheer en/of aangepaste terreininrichting. Voor wat betreft deze laatste: dieren komen vaak laat uit de dekking omdat (opengestelde) wandelpaden vaak direct op de grens bos - open (heide) liggen. Directe confrontaties tussen mens en dier zijn vaak het gevolg bij uittredend wild. Door de infrastructuur aan te passen, d.w.z. meer het open vlak op te brengen (zodat een open 'bufferzone' ontstaat tussen dekking en wandelpad), is het makkelijker voor dieren om uit te treden zonder op korte afstand met mensen geconfronteerd te worden. Voorbeeld van een dergelijke aanpassing is de op NPV: de Terletse Heide met de aansluitende zuidwest-hoek van de Nieuwe Aanleg: het zandpad is daar uit beheer genomen en de bosrand is 'minder hard' gemaakt (door inhammen te kappen). Gevolg: dieren treden makkelijk uit de heide op, al vroeg in de avond. En zijn daar bovendien zichtbaar voor publiek (N.B.: met wat aanvullende aanpassingen een potentieel goede locatie voor een nieuwe WOP!).

Een andere in dit kader relevante maatregelen ten aanzien van terreininrichting die al veelvuldig toegepast is: vergroten van bosvakken door extensiveren van de padendichtheid. Hierdoor ontstaan grotere vakken, waardoor dieren ook makkelijker uittreden zonder direct 'tegen mensen aan te lopen'. Van rustgebieden naar rustige gebieden. Een en ander is ook nader onderzocht op de Zuidoost-Veluwe (Worm, 1995), waarbij de paddichtheid (m1 pad per ha) in 2 perioden is bepaald: de detailontsluiting is met een factor 1,5 verminderd; was er in 1980 sprake van gemiddeld 40 meter padlengte per hectare bosgebied, in 1993 bedroeg dit nog maar 27 meter. Door het verminderen van het aantal paden zijn de vakken vergroot. In 1980 was de gemiddelde oppervlakte van een vak 11,7 hectare, in 1993 24,5 hectare. Met andere woorden: de bosvakken zijn ruim twee keer zo groot geworden. Samen met andere veranderingen in het beheer leidde dit tot een betere spreiding van het wild over het leefgebied (Worm & Van Wieren, 1997).

Daarnaast is de bedoeling van een AVZ met hogere dichtheden dat meer interactie tussen de herbivoren en de vegetatie optreedt (hogere begrazingsdruk). Herten (en andere wilde herbivoren) oefenen invloed uit door hun graasgedrag, veeggedrag, schillen van boomstammetjes, hun poepen, zoelen, wissels lopen, speelplekjes (openzand), bronstkuilen, transport van zaden etcetera.

Over de omvang van een AVZ

Hoe groot moet een AVZ nou zijn? Een eerste inschatting, ook op basis van onderstaande overzicht: 50 ha of groter. Maar het is al gezegd: de terreininrichting (alleen bos of bos + open terrein), wel of niet toegankelijk voor publiek, het beheer in de directe omgeving, het speelt allemaal mee. Als een AVZ alles biedt wat een edelhert nodig heeft: rust – water – voedsel (- voortplantingsgebied), dan hoeven ze er niet vaak 'uit'. Hoe groter de AVZ, des te meer kans dat dat het geval is. Eventuele gewenste aantalsreductie wordt dan natuurlijk wel een lastige zaak. Een AVZ met rust - water en een gedeeltelijk voedselaanbod (dus een deel van het gewenste dieet, niet alles) geeft de mogelijkheid om dieren vanuit de AVZ op trek naar de voedselgebieden, of - nog beter - op trek terug van de voedselgebieden naar de AVZ te bejagen. Ze weten gauw

genoeg waar het wel of niet 'veilig' voor ze is. En door die reductie dan ook via bepaalde spelregels te laten verlopen, kan op die manier toch benodigd afschot gerealiseerd worden zonder dat het allemaal 'rendieren' worden. De Üftermark en Staverden zijn daar goede voorbeelden van.

In diverse gebieden op de Veluwe is er discussie over de hoge aantallen edelherten. Steeds laait de discussie over schade aan landbouw en verkeer weer op. Het beheer ligt in de gebieden, waar veel schade is, onder een vergrootglas. Dat kan als een bedreiging gezien worden maar ook als een kans voor de beheerder om te laten zien dat hij als gebiedsexpert met een aangepast beheermodel kan komen dat enerzijds de AVZ in stand laat, maar toch op niveau van het leefgebied een ontwikkeling richting streefstand ingezet wordt. Hierdoor kan een optimale balans ontstaan tussen wildzichtbaarheid voor het publiek, natuurlijk gedrag van de dieren en vermindering van de schade en overlast.

Over de DO's en DON'ts...

1. Ervaringsgegeven: verleg geen grenzen van AVZ's die je jarenlang wilt laten bestaan. Dat snappen de dieren niet. Opeens toch aan de rand gaan jagen doordat wij op papier de grens van de AVZ met 100 meter naar binnen opgeschoven hebben, staat voor die dieren gelijk aan jacht in het hele gebied. Wat in vele jaren met uiterste discipline bewerkstelligd is, kan in één of enkele jachtbeurten verpest worden. Ook hier geldt: vertrouwen komt te voet en gaat te paard. Helaas gebeurt dit toch bij tijd en wijle. Niet doen!

2. Leg AVZ's niet tegen burengrenzen aan, dat staat gelijk aan je burens met problemen opzadelen die daar vaak niet om gevraagd hebben (of het moet met wederzijdse toestemming plaatsvinden). Tegen een buitenraster kan daarentegen wel weer.
3. AVZ's die niet beleefbaar zijn, hetzij vanuit de directe omgeving niet en/of niet toegankelijk zijn en/of niet goed ingericht, zijn vanuit de wens tot meer wildzichtbaarheid waardeloos. Dan kan alleen het argument van onderzoek en/of gewenste ecologische interactie een valide argument zijn.
4. AVZ's of niet in je terrein: alleen al door je 'jacht' volgens een aantal spelregels uit te voeren - en dit zeer gedisciplineerd en langjarig vol te houden - kun je het wild zichtbaar maken.

Tot slot

Een AVZ is geen doel op zich, soms kun je de gewenste effecten ook op andere manieren bereiken. Alterra-ecoloog Hugh Jansman stelt dat zichtbaarheid van het wild voor 90% People-management is en 10% Wildlife-management. Los van of die 90 en 10% nou exact kloppen komt het er dus in de kern op neer dat 'werken aan zichtbaarheid van het wild voor het leeuwendeel vooral een kwestie van zoneren, reguleren, sturen en begeleiden van de menselijke druk (storing) in een gebied is. Ik zou daar aan toe willen voegen dat de terreininrichting daarbij - naast toezicht en begeleiding - een zeer belangrijk onderdeel van uitmaakt. En bedenk: een AVZ is een kwestie van lange adem. Conditioneren kost tijd...

